

le e kis füzetben, hogy én is szabadalmat veszek magamnak a rövidség kedvéért egy újnak produkálására. Ha az ön tétele áll, akkor a billiard partit nem az ember, hanem a dákó nyeri meg, Egyik dákó életének a többiétől csakugyan nincs független esemény jelentősége. És a billiard partit mégsem a dákó nyeri meg, hanem az a kiszámíthatatlan valaki, a kit a dákó végére állítanak. Sőt én azt hiszem, hogy még a természettudományok nagy tekeasztalán sem mind-egy, kit állítottak a rajta játszó dákók végére!

*A bölcselés előtana. A lélektan s logika elemei. Irta dr. Maczki Valér, cziszt. misés, főgymnasiumi rendes s joglycumi magán tanár.**

Szerző, a mint lélek tanának megnevezése mutatja, a lélektant csupán tapasztalati álláspontról fogja fel. Ebből kiindulva, a lelki tünetnyek vagyis jelenségek sokaságát tárgyalja. Lélektana tehát egyoldalú, mivel a lelket *tünetnyeiben*, de nem *önmagában véve*, a subjectumot praedicatumaiban, de nem substantiájában, vizsgálja. E tekintetben szerző az «Utasítások»-nak nem «elvei»-hez, hanem egyenesen, «betüi»-hez ragaszkodott, mivel az «Utasítások» a lélektanból csakugyan nem kívánnak többet, mint a lelki jelenségeket tapasztalati oldalról előadva.

Érdekesen fejti ki szerző a tapasztalati lélektan forrásainak tökélyeit és hiányait. A phrenológiát, physiognomiát, cheiromantiát és pantomimikát azonban a tapasztalati lélektan forrásaiból nem lehet egészen kiküszöbölni, mivel sok érdekes adatot kölcsönöznek, melyekből a lelki életre inductive helyesen lehet következtetni, pl. egy redőből az arczon állandó bánatra, szomorúságra következtethet az ember.

Szerző tapasztalati lélektanába, «mivel a lelki jelenségek befolyásai testi változásokhoz kötvék» (6. §), somatologiai (testtani) mozzana-

* E könyvről hozott ugyan már a Szemle tavalyi utolsó száma ismertetést, mindamellert nem akartunk elzárkózni e bíráló ismertetés közlésétől. Nemes Inre úr ugyanis többször kivatkozik itt közölt ismertetésben amaz elvi rokonságra, mely őt Maczkival összefüzi, állítván, hogy mindkettejük közös iskolához, Horváth Cyrilléhez tartoznak. Tanulságos meglátni, mint ítélnek egy közös, hosszú időn át a budapesti egyetemen közelismerésben részesült philosopháló irány követői, egymás művéről.

tokat visz be, minők pl. physikai, mechanikai és chemiai mozzanatok, melyek az emberi testben is előfordulnak, de ezekből egy sincs példával illusztrálva. Ezeknél sokkal érdekesebb a biológiai mozzanatok fejtegetése a test, mint organismus, körén belül (8. §). A concretismusnak fontos alkalmazását látjuk itt 1. a szervezőre, 2. a szervezetre és 3. a kettő egységére, a szervezésre. «A szervezés a belső életelv s a külső elemvilág konkretizálása, egységre jutása» (u. o.). Azonban a szervességen belül a vitalismus és materialismus határai csak érintvők, de kellőleg feltüntetve nincsenek. A szervezeti, szerző szerint, a tengési élet mozzanatainak kifejtése is hiányos (9. §); az élet önmagában és fajaiban véve sincs minden oldalról kifejtve. — Itt a műszavak használatában is némi ingadozás észlelhető. A «föltét» és föltétel» szók egymás helyett használatnak, holott ezek között fogalmi különbség létezik.

Az említett hiányt azonban pótolni látszik a szervezeti élet egyik mozzanatának, a táplálkozásnak, beható kifejtése az állati életen belül (10. §). Az életelv meghódító viszonya az anyagi elemeket illetőleg, tehát a vitalismus, s viszont az anyagcsere chemismusa a szervezeti élet eszközlésében, tehát a materialismus, nyerhetett volna itt is bővebb concret kifejtést.

Az élet, mint érző és mozgó működés, az állati és emberi életben tárgyaltatik. Ezen életet szerzőnk az *idegek* álláspontjáról fejtegeti. Fölveszi tehát az idegek anatómiáját és szervi működéseket vagyis physiologiájukat psychologiájába. Eljárása csak helyesíthető, mivel az ideg mivoltának és működésének alapos ismerete *conditio, sine qua non*-a a lelki és testi jelenségek lényeges megkülönböztetésének. Csakhogy e megkülönböztetés már az idegek alapfunktiónak fejtegetésében nincs érvényre juttatva. Szerzőnk itt egészen a materialisticus felfogásnak hódol, pl. azt mondja, hogy a «belső inger a vér s egyéb nedveknek az idegre ható változásából ered» (30 l.) s így származik a mozgás. A spiritualisticus felfogás e nézetet nem oszthatja, mivel a belső inger származik az életelvtől, lélektől, különösen az akarati erőtől is. Egyébiránt az idegek anatómiája és physiologiája lehetőleg terjedelmesen van fejtegetve úgy annyira, hogy egy psychologiai kézi könyvünk sem versenyezhet az idegnek ilyen részletes kifejtésével.

Az öt érzéki szerv kifejtése az idegrendszer alapján helyes, de az agyvelő különleges functiója physiologicen nincs bennök kellő világossággal feltüntetve. E helyett anatómiai részek leírása meglehetősen ter-

jedelemben adatik. A gerinczvelő funkciója is alig érintetik, de annál több az anatómiai rész leírása.

Érdekesen tárgyalja szerzőnk az ideg funkciójában az idegvezetést, mely «centripetalis» «centrifugalis.» — Az előbbinek eredménye érzés, a «centrifugalisé mozgás» (40. l.). Mind az érzést, mind a mozgást szerzőnk előadása szerint materialistice kell felfognunk, hogy t. i. az ideg az inger vezetése folytán *érez, mozog.* Itt is szerző materialisticus felfogása érvényesült.

Szerző ezután az emberi élet természeti határozottságait fejtegeti «anthropologiai mozzanatok» ezime alatt. Megkülönböztet egyetemes «általános» (12. §), részleges «osztályozó» (13. §) és egyedítő «határozottságok»-at. Az utóbbiak alatt tárgyalja a vérmésérkletet, életkort, nemi jelleget, a fogékonyságot, talentumot, lángészt, és az idiosinkrasiát, s végre megkülönbözteti az «állapot határozottságok»-at (15. §), minők az ébrenlét, alvás és rapport.

Ezen tanmozzanatok Horváth Cyrill pszichologiai előadásait tükrözik vissza, habár nagyban módosítva. Ugyanis Horváth Cyrill nem nevezte e határozottságokat «anthropologiai mozzanatok»-nak, hanem a *lélek* természeti hattározottságainak, melyeket élete a természettel való szükségképeni viszonyban előtűntet. Innen a lelket ezen viszony körén belül *természeti* szellemnak nevezte. Nála tehát a határozottságok szorosan vett *lelki jelenségek*, s mint ilyenek a tapasztalati pszichológiának tanmozzanatai voltak, de nem anthropologiai tanmozzanatok. Szerző megnevezhette volna ezen tanmozzanatok forrását, mint megnevezett más forrásokat más tanmozzanatoknál.

A szorosan vett «psychophysikai mozzanatok» megelőzőleg szól szerző a «psychophysikai mozzanatokról, minők az érzet (17. §.), képzet (18. §.), tudat (19. §.), hangulat (20. §.), és mozgás (22. §.)

A mily hűen követi szerzőnk az úgynevezett «anthropologiai tanmozzanatok» előadásában Horváth Cyrill előadását épen annyira eltér tőle a «psychophysikai mozzanatok» tárgyalásában. El lehet mondani, hogy itt semmit sem vett át Horváth Hyrilltől, hanem lépten-nyomon a materialistákat (Fechner, Volkmann, Weber, Wundt, stb.) követi, pedig a mint ezt az ifjabb Fichte «Anthropologie oder die Lehre von der menschlichen Seele» című munkája III. fejezetében mély kritikával a materialisták ellenében kimutatta, *materialistikai alapon pszichológiát, mint a lélekről, tehetségeiről szóló tudományt szerkeszteni nem lehet.* Ennélfogva hiába való törekvése a materialismusnak a szorosan vett

lelki tehetségek nyilvánulását. t. i. az érzést (érzetet, érzelmet és hangulatot), megismerést (szemlélést, képzelést, gondolást, tehát a tudást is) és az akarást, mely a test által, testi mozgásban nyilvánul, pusztán az idegrendszerből, mint egyedüli létalapból «mérések» útján ki-magyarázni akarni, a mint teszi ezt szerzőnk a «psychophosikai tan-mozzanatai»-val.

Azt nem tagadja a spiritualistikai alapon szerkesztett psychologia, hogy a lélek az embereszmén belül nincs a testtel egyesítve: s hogy a külvilágra vonatkozó lelki jelenségek, u. m. az érzés, megismerés és akarás nem testi közegek, t. i. *idegek* és ezek *szervi működései* által nyilatkoznak meg: azonban azt határozottan kétségbe vonja, sőt tagadja, hogy az idegek és szervi működésök a lelki jelenségek alapját, *conditio, sine qua non*-ját tegyék, következéleg, hogy ki-magyarázni lehessen az idegek- és szervi működésökből az érzést, megismerést és akarást, mint tisztán vett *lelki* vagyis *szellemi* functiókat.

Szerző mindamellett materialistice törekszik e functiókat a materialistáktól felhozott anatómiai, majd physiologiai adatok nyomán, melyeknek valódi értéke kétes, megmagyarázni. Innen van, hogy a lelket, mint a functiók alapját, az érzet, képzelet (szerző szerint: képzet), tudat, hangulat és mozgás fejtegetésében *alig* érinti (56., 58., 63., 69., 72. és 81. l.) *Az öntudatból* pedig, melyben a lélek önlétét gondolás által tudja, teljesen mellőzi a lelket (71. l.). Az egész fejtegetés csupa materialismus! Lélek helyett az ideg (*sensorius* és *motorius* ideg) és a *lelki* működés helyett az ideg működése, különösen az idegvezetés vagy idegfolyamat szerepel. Ennélfogva a létalap szerzőnk psychologiója szerint *a testi szervezet*, ehez van «kötve a lelki élet», mely «functióire bontható fel. E functiók szolgáltak alkalmul a *néhai* (?) tehetségek tanára, mintha t. i. a lélek külön tehetségekkel . . . birna. A tehetségek tanát ma már elejtjük (?). csupán az elnevezéseket tartjuk meg a functiók számára» (22. §.).

Világos tehát szerzőnk materialismusa a lélekre, tehetségeire és működéseire vonatkozólag. *Elejti* a lelki tehetségeket, következéleg ezek egységét, a lelket is, hogy a tehetségek és a lélek, mint létalap helyett a lelki functiókat, az érzést, megismerést és akarást az idegrendszerből és szervi működéséből magyarázza ki. Szerzőnk magyarázatai erőltetettek és önkényesek. Sőt szigoruan vett logikai szempontból tekintve *belső ellenmondásban* (*contradictio in adjecto*) szenvedvén, helytelenek.

Ugyanis «ez ismerés, tudás vagy gondolás functiójának, mint működésnek, tehetsége van, tehát a functio és tehetség logikailag nem azonos fogalom. Ily önkényes és logikailag helytelen definitio a kedélyé és akaraté is.

Mind a három tehetség működéseit és lélektani eredményeit rendkívül hiányosan tárgyalja. Már pedig ezek, mint a lélektan szorosan vett tanmozzanatai inkább megérdemelték volna a terjedelmesebb tárgyalást, mint az úgynevezett «psychophysikai tanmozzanatok.»

A mi azonban e tehetségekről és functióikról mondva van, különösen az értelem és észről (88—9. l.), a vágy- és hajlamról (89—90. l.) és az akaratról, továbbá felosztásáról ösztönre, önkényre és észszerű akaratra, mind dr Horváth Cyrill előadásaiából van merítve, de szerző itt sem nevezi meg a forrást.

Bármennyire nem elégti ki az ahoz értőt szerzőnek szorosan vett psychológiája. annál érdekesebbek psychológiája végén függelék-alakban tárgyalt «philosophiai mozzanatai» a test és szellem közti viszonyról. Alaposan ismerteti és bírálja az erre vonatkozó monistikai, dualistikai és concret rendszereket. Csakhogy az idealismust spiritualismusnak kellett volna nevezni, mivel Kant és az id. Fichte rendszere subjectivismus volt (95. l.). Egy másik hiány pedig az, hogy habár kiemelte a concretismus álláspontjáról a test és lélek közti viszony lényeges mozzanatait, e viszony határozott és világos fogalmát a kiemelt mozzanatok alapján még sem szerkeszti. *Ily* fogalomnak az eddigelé letárgyalt fejezetek eredményeinek *összefoglalása* logikailag épan nem mondható (100. l.).

Szerző psychológiája befejezéseül «A lelki élet kifejlődésé-t» tárgyalja: «hogyan bontakozik s fejlődik ki a lelki élet a természeti keretből?» A léleknek *a lelki élet fejlődése* álláspontjáról való tárgyalása teszi a lélektan tárgyát. Azért e fontos pont, melyet szerző legutoljára tárgyal, logikailag a psychologia elejére lett volna teendő s ennek alapján a lélektannak 1. tapasztalati, 2. észleges és 3. összerű lélektanra való felosztását kellett volna röviden adnia s így aztán genetikai módszer szerint ezek tartalmi mozzanatait a lelki élet álláspontjáról kifejtenie. Remélhető azonban, hogy munkájának második kiadásában így fog tenni.

A mi a tapasztalati lélektan, szerző szerint «antropologia» (100. l.), az észleges lélektan vagy «phaenomaenologia» (u. o.) és az összerű lélektan vagy «pneumatologia» röviden felsorolt tanmozzanatait illeti,

úgy azokat szerző *mind* dr. Horváth Cyrill pszehologiai előadásaiából merítette, de a forrást itt sem nevezi meg.

A lélektanról a gondolkodástanra való átmenet inkább a *képzelem* képlelő működését, mint az *értelem* logikai következetes folyamulását tükrözi vissza.

II. A gondolkodástan.

Szerző logikájának terjedelme viszonyítva psychológiája terjedelméhez sokkal szűkebb. E szűk terjedelemből azt lehet következtetni, hogy szerző csakis *logikai vázlatot* akar adni. S valóban, mert logikája 2-ik §-ában így szól: «Mi csak elemeiben, *vázlatosan* ismerkedünk meg a logikával, előkészületül a bölcséletre.»

A mit a logika bevezetésében «Előzmények» alatt a logika névbeli meghatározásáról mond, igen helyes. Hasonlót mondhatni a logika fogalmi meghatározásáról is. Szerző helyesen tárgyalja Horváth Cyrill nyomán a logika tudományára vonatkozó negativismust, positivismust és concretismust, úgyszintén a hatféle álláspontot kellőleg ismerteti, melyről a bölcsészek a logika definitióját adják. Bővebben lehetett volna kifejteni az ismerettani álláspontot (116—17. l.) a formalis, materialis és concret logikára vonatkozólag. S különösen az utóbbinak meghatározása, mint corrolarium, szabatosabb lett volna. Végre szerző logikája, *mivel a gondolati tárgyra* (objectiv cogitationis) sehol különösen nem reflectál, még a felosztásban sem (4. §.), egyoldalú formalis logika, de nem concret vagyis speculativ logika, hiába törekszik logikáját a gondolkodás természete álláspontjáról concret logikának feltüntetni (120. l.). Formalis logikája mellett bizonyít a következő állítása is; «Mily viszonyban van a gondolat a léthez? A logikának a föladatát nem képezheti ennek eldöntése, mert a logika csak a gondolkodást vizsgálja s nem egyszersmind a létet is» (124. l.).

Miért nem vonatkozik el tehát szerző a gondolás törvényei, a fogalom, ítélet, következtetés, felosztás és bebizonyítás előadásában *a léttől s általános formáitól, mint metaphysikai kategoriáktól*? Azért nem, mivel ha gondolkodunk, eo ipso van tárgy (lét) is, melyről gondolkodunk kell. S valóban így találjuk azt szerző logikájában. A 8. §-ban így szól: «A lét világa a tárgyak azok, melyeket gondolunk, melyekről gondolkozunk» (129. l.) És így belevonja az ontológiát is logikájába. Következőleg szerző logikája nem tiszta alaki logika.

Logikáját felosztja 1. elvtanra, 2. formatanra, és 3. rendszertanra.

1. Helyesen definálja az elvet tartalmi, alaki és összerű szempontból (5. §.) azonban a gondolás természetének fejtegetése (6. §) sok kívánni valót hagy. Nevezetesen a gondolás lényegének kifejtése homályos, sőt helytelen. Ugyanis a gondolás nem «képzelés», hanem tiszta értelmi működés egyesítés, különítés és összesítés, alakjában. Nincs a képzelés és gondolás közti határ is, kellő világossággal kiemelve. Az igaz, hogy a gondolás természetének egyik lényeges alakja a különítés, de pozitív alakja nem az egyetemesítés (universalisatio), hanem az egyesítés. Az egyetemesítés és egyesítés között lényeges logikai különbség van. Egyetemesítéskor, a gondolás, mint különítés működik, tehát a különítő gondolás egyetemesítő is. És így az egyetemesítés is csak különítés. A gondolás természetének pozitív alakja tehát nincs helyesen kifejtve. Concret alakjának fejtegetése helyes ugyan, de hiányos. Mi tehát a gondolás természete mindezek alapján? Erre nem találunk feleletet.

A gondolás alapműködései, a téves-, ellentétes- és összetesnek kifejtése helyes, de *példákat* az elvontak illusztrálására sehol sem találunk. Pedig tankönyvben a példa fontos kellék szokott lenni.

Helyesen hozza szerzőnk kapcsolatba a gondolás egyetemes törvényeit alapműködéseivel s ezek szerint három törvényt különböztet meg, u. m. az azonosság, középkizárás és alaposság törvényét, melyet ő «elégésleges ok elv»-nek nevez.

E törvények fejtegetése szintén igen hiányos, példák sincsenek sehol felhozva. De a fejtegetés némely elvre vonatkozólag helytelen. Például az azonosság negatív tevési módja, vagyis az ellenmondás törvénye nem «az azonosság hiánya»-t fejezi ki, hanem csak az azonosságnak (A) ellentevését (nem A), következésképp az ellenmondás képlete nem «A nem=nem A», mivel duo negativa faciunt unum affirmativum, hanem A *nem* A. Az A-nak praedicatum van *csak* negative téve. Egyéb semmi. Hogy aztán az A-ra az A vagy a nem A praedicatum vonatkoztatása-e a helyes, ezt eldönti a középkizárás és alaposság törvénye. Alaposság törvényének nevezem azért, mivel a logikai ok alap (Grund). Az ok, tárgyi ok fogalmának jelentésével bir. A kettőt a bölcsészek Wolf Keresztély ideje óta egymástól lényegesen megkülönböztetik.

A gondolási kategóriák viszonyba állítása is az egyetemes törvényekkel helyes. Jól mondja szerző, hogy ezen «a fő elvek érvényének különféle gondolatokban változatos ismertető jegyei» (127 l.) Csakhogy itt is hiányok észlelhetők, nevezetesen az azonosság pozitív

és negatív tevési módjaira vonatkozólag. Az sem helyes, hogy az alaposság törvényének kategóriái közé bevitte az «okság» kategóriáját, mivel ez nem logikai, hanem ontológiai kategória. És így zavar mutatkozik a kettő összevegyítésében.

Nem vehető ki az elvtanról a formatanról való átmenetből az, hogyha a gondolás egyetemes törvényeit követi és az ezeknek megfelelő logikai kategóriákból tekinti a gondolati tárgyat, szükségképen milyen formákban tűnik elő.

2. A formatanban tárgyalja szerző a) a fogalmat, b) ítéletet és c) következtetést. E részeket szerző rendkívül hiányosan ismerteti, elannyira, hogyha e könyv szerint akarná az ember a logikát tanítani, úgy mindegyre a tanulók a tankönyv hiányainak pótlása végett jegyzetelésre volnának utalva. Különösen példákban rendkívül szegény e könyv.

Egész lapokon csupa száraz elméletek fordulnak elő. Ha csak ilyenekkel tömjük a tanulók elméjét, elveszszük a philosophiától minden kedvét. Példa nélkül a philosophiai oktatás nagyon száraz és unatató. A könyvben sok helyen téves definiciók is találhatóak. Lássuk most már részletesebben az egyes fejezeteket.

a) A fogalomtanban a legelső hiány, melylyel találkozunk, a fogalmazás és alanyi tényezői kifejtésének teljes mellőzése. Mi a fogalom? E kérdésre helyesen felel ugyan, de a fogalom lényeges jegyeinek mennyiségi és minőségi szempontból való osztályozása és kifejtése szintén hiányzik. Szerző bevisz a fogalom tárgyalásába ítélettani fogalmakat, minő a priori és a posteriori, inductiv, deductiv, analyticai és syntheticai, melyek kellő világosságot a logikai rendszer következtességénél fogva majd csak a módszertanban nyernek. De paedagogico-dialekticai szempontból sem helyes ezen fogalmaknak e helyen való felhozása, mivel a tanuló ezeket csak úgy értheti meg, hogyha már az ítélet- és következtetéstant tanulta.

Kevés példát hoz fel szerző a fogalom tartalmának, terjedékének és a kettő közti viszonynak illusztrálására s azonkívül e fontos tanmozzanatokkal röviden bánik el. Innen a sok hiány. Pl. a fogalom tartalmának viszonyítása terjedékéhez, a terjedésnek viszonyítása a tartalomhoz, valamint e viszonyítás törvényei és példákkal való illusztrálása hiányzik. Szintoly hiányos a *fogalmak* tartalmi, terjedéki és összerű fejtegetése is. A relative különböző fogalmakról nincs semmi említés, pedig a fogalmak *tartalmi* egybevetése folytán a tárgyalásnak erre is

ki kellett volna terjednie. A fogalmak tartalmi és terjedéki viszonyításának törvényei is hiányoznak.

Szóval a fogalomtan tárgyalása kelleténél szűkebb. Hasonlót tapasztalunk az itélettanról is.

b) Az itélet fogalomszerűségét szerző helyesen definiálja, hogy t. i. «az itélet két fogalom concret viszonyát mutató tétel» (135. l.), azonban az itéletnek tartalmi, alaki és összerű oldalról való definiálása hiányzik. Szintűgy a mennyiségi, minőségi, viszonylati és módosulati itéletek rendszeres kifejtése is hiányos. Oly hiányok tapasztalhatók itt, melyek miatt e könyv alig lenne használható tankönyvűl.

Az itéletek tartalmi, terjedéki és összerű viszonyítására szerző bővebben terjeszkedik ki. A tartalmi viszonyításra csak hoz fel példát, de a terjedéki viszonyításra nem, pedig ez is oly fontos, mint az előbbi. Igen helyes az összerű egybevetés fejtegetése és az elv definiálása, szintűgy a logikai átmenet az itélettanról a következtetéstana.

Szerző vázlatos itélettanában *itélettani törvények* nem találhatók; pedig ez igen lényes hiány egy oly könyvben, mely tankönyvűl van szánya.

c) Következtetéstanaából szerző a közvetlen következtetést teljesen mellőzi s csak a közvetett következtetés definitióját adja itélettani és fogalomtani szempontból: «A következtetés oly itéletekből alkotott forma, melyben két fogalom concret viszonyát egy harmadik közvetíti» (141. l.),

A föltétlen következtetés II. III. és IV. alakjának, a föltétes és szétválasztó következtetésnek rendszeres kifejtése teljesen hiányzik. Nem adja sehoh a következtetésnek felosztását sem. Innen van, hogy önkényleges a tárgyalás folyamatása, beviszi az epichereuma, mint összetett következtetés fejtegetését az egyszerű következtetésébe (143. l.). Önkényleges a tárgyalás átvitele a kétélű és lánczkövetkeztetésre is.

A kétélű okkötés tárgyalásához is sok szó fér; a következtetés ama alakjára pedig, mely szerint a föttétel föltétes és szétválasztó itéletből alakúl, példa sehoh sem található. Sőt el lehet mondani, hogy szerző a kétélű okkötésnek eme eredeti alakját teljesen mellőzi s csakis azon alakját ismerteti, mely szerint a föttétel szétválasztó itélet. Azért állítja fel a következő képletet: «A vagy B vagy C» (144. l.).

A mi pedig a «lánczkövetkeztetés»-nek (sorites) fejtegetését illeti, úgy itt szerző a következtetési módok meghatározásában nagy tévedéseket követett el. Így pl. azt mondja, hogy a «deductive, azaz

syntheticailagszerkesztettlánczkövetkeztetés» útját «Aristoteles választá, azért e mód róla neveztetett» (145 l.) Továbbá «az inductio vagyis analysis» módjának «első alkalmazója a soritesben Goelen volt, róla is neveztetett az ily sorites» (u. o.)

Minden logikában az aristotelesi és goeleni lánczkövetkeztetésre felhozott példák első tekintetre megmutatják, hogy Aristoteles az alanyi fogalomból, mint egyedlegesből kiindulva megy a részlegesre és egyetemlegesre. Itt tehát az alsó fogalomnak S tágabb fogalom M s végre legtágabb terjedékű fogalom P rendeltetik fölé. E módon a lánczkövetkeztetés inductive vagy analyticailag szerkesztetik. Ez volt az aristotelesi lánczkövetkeztetés módja. Az a példa is, melyet szerző a soritesre nézve a 147. lapon felhoz, e módot illusztrálja, s nem a deductiv módot. A deductiv vagy syntheticai mód a Goelené volt, mely szerint az egyetemlegesből kiindulva ment az egyedlegesre, tehát a tágabb terjedékű fogalomnak mindig szűkebb terjedékű fogalom rendeltetik alá. Helytelen tehát a két egymástól fogalmilag lényegesen különböző módot föleserélni, plane logikai tankönyvben.

Ennyit szerző igen hiányos, sőt téves következtetés tanáról. Tekintsük most már logikájának harmadik részét, a rendszertant.

3 Helyesen fejt ki szerző a rendszer feladatát, mely szerint a fogalmak, ítéletek és következtetések sokaságába egységet visz be. Ez pedig történik a rendezés elvei, szerző szerint «műfogásai» (150 l.) u. m. a meghatározás, felosztás és a bebizonyítás által. Ezek által megállapítjuk azon logikai tudományos elvet, mely szerint módszeresen szerezzük és rendezzük az ismereteket. Szóval szerkesztjük a tudományt és fajait. Szerző sem a módszerről, sem a tudományról és fajairól nem tesz az áttekintő §-ban említést, mintha a rendszertan csakis a meghatározás-, felosztás és bebizonyításra szorítkoznék.

a) A meghatározás és felosztás fogalmát szabatosan fejtegeti és alkalmas példával illusztrálja (151. és 155 l.). Azonban a meghatározás és felosztás fajait és módjait teljesen mellőzi. A meghatározás törvényeire példákat nem hoz fel. A felosztás törvényeiből sokat mellőz, s példákat is csak egyre vonatkozólag találunk (156 l.) Ezek mindannyi hiányok a meghatározás és felosztás tárgyalásában. A tanulóknak itt is sok hiányt kellene jegyezgetés által pótolniok.

b) A bebizonyítás fogalmára nézve eltér szerző a logikusok fel fogásától s tisztán fogalomtani állásponttról definiálja. Az okság fogalmát látja a bebizonyításban érvényesülni (157 l.) Az igaz, hogy a

bebizonyításban bizonyos adott alapból következményt vonunk. De mind az alap, mind a következmény rendszeren *ítélet*, azaz *tétel* alakjában lép föl, s így a gondolás a bebizonyításban itélettani és következtetéstani processust követ. Következésképp ama szabály szerint «*forma dat esse rei*» a bebizonyítás definitióját itélet- és következtetéstani szempontból kellett volna eszközölni. Innen vsn az, hogy a bebizonyításnak tisztán fogalomtani álláspontjáról eszközölt definíciója homályos (159 l.) S e homályt az azonosság fogalmának bevétele még növeli. Példa sines felhozva, hogy némileg e homályt eloszlassa.

Azonkívül a bebizonyítás tárgyalása igen hiányos. A bebizonyítás fajtái — és módjairól nincs semmi említés téve. Szabályai is igen csekély számúak s azonkívül nem vehető ki, hogy mely szabályok vonatkoznak *a)* a bebizonyítandó tételre, *b)* a bizonyító érvekre és *c)* a bebizonyítás módjára.

A rendszerezés logikai alaplételei után átmegy szerző a módszertanra.

A mit a módszer szóbeli meghatározásáról mond, az kifogástalan (161. l.), szintolyan a módszer fogalmi meghatározása is, egy jegyet, t. i. a *tudást* kivéve. Nemcsak a tudás megvalósítása célja a módszernek, hanem a tudásban birtokolt ismeretek *elrendezése* és *közlése* is. Szerzőnk nem ily cél szempontjából osztályozza a módszert, hanem itt is *fogalomtani szempont* a felosztás alapja (162. l.). E szerint megkülönbözteti *a)* az inductiv, *b)* a deductiv és *c)* concret módszert.

a) Az inductiv vagyis analyticai módszer fejtegetése helyes ugyan, azonban hogy e módszer lép föl «a lánczkövetkeztetések módjai közül a *gocleni*» következtetésben (164. l.), az teljes képtelenség, mivel a *gocleni* következtetés, mint már fönnebb ki lett mutatva, a fogalom tartalmából indul ki s így megy a terjedéket tevő részlegesre és egyedlegesre, tehát *lehozó* vagyis deductiv módszert követ. Szerző egyetlenegy példát sem hoz fel az inductiv módszer megvilágítására.

b) A deductiv vagy synthetikai módszer fogalmának kifejtése is helyes. Azonban alkalmazását tekintve a deductiv módszer «a soritesnek aristotelesi alakjában» (166. l.) nem fordul elő, mivel Aristoteles a fogalom *terjedékéből* indul ki, s megy az egyedlegesről a részlegesre s az egyetemlegesre. E szerint az inductiv módszert használja. Az inductiv részeket itt sem deríti fel példákkal.

c) A concret módszernek, mint az inductiv és deductiv módszer

egységének (167. l.) felfogásában dr Horváth Cyrill nézeteit ismerjük fel. De e forrást a szerző itt sem nevezi meg. Jó lett volna, hogyha nagy philosophusunk számos példái közül egyet-kettőt felhozna és az elméleti részeket illusztrálná, mert így csak száraz fejtegetését adja a concret módszernek. De miként eddig, úgy itt is a példák alkalmazását gondosan kerüli.

Szerző logikája utolsó §-ában szól a rendszer fogalmáról és fajairól. A rendszer fogalmának fejtegetése Horváth Cyrill szerint kifogástalan, azonban ahhoz nagyon sok szó fér, hogy vajon az individualismus és realismus, az universalismus és idealismus rendszere azonos két fogalom (171. l.) Thales universalista volt, de nem idealista; Kant individualista volt, de nem realista.

Szerzőnk logikájával a tanterv ama követelésének, mely szerint a tudomány és fajai módszer tekintetében megismertessenek, nem tett eleget. Ezeket nem tárgyalja. És így könyve ezen oldalról is igen lényeges hiányokat mutat.

Sok jó van ugyan szerzőnk psychológiája- és logikájában, azonban az első tulságos materialismusa, az utóbbi lényeges hiányai, tévedései, sőt helytelen meghatározásai miatt tankönyvül csak nagy óvatossággal volna használható.

Még egy megjegyzést teszek. A könyv nyelvezete tele van idegen szavak használatával, melyekre már vannak jó magyar műszavaink. Könyvének második kiadásában szerző jól tenné, hogyha csakis magyar műszavakat használna s az idegen szavakat a magyar mellé tenné zárjelbe. Könyve némely lapján sajtóhibák is találhatók, melyek a könyv végén javítva nincsenek.

Dr. Nemes Imre.

A philosophiai folyóiratokból.

I. «*Philosophische Monatshefte.*» Szerk. Natorp P. 25. köt. 1. 2. füzet. «*Erkänntnistheorie u. Psychologie*» czim alatt Heymans G. (Leidenben) azon viszonyról értekezik, mely ezen két tudomány közt fennáll s azt igyekszik kimutatni, hogy az ismeretelmélet és lélektan között a sokaktól állított ellentét nem áll fenn s hogy e kettő nem két különböző tudomány, hanem két módszer, ugyanazon tudományon belül,